

دنیای کتابشناسی در تحقیقات ایرانی

در سالهای ۱۹۷۹ - ۱۹۸۰ میلادی چهار کتابشناسی در زمینه تحقیقات ایرانی انتشار یافته است که بی تردید محققان ما را همیشه وسیله دست یابی به مآخذ و مدارک خواهد بود .

- ۱ -

خاورمیانه و اسلام - مقدمه کتابشناسیانه

Middle East and Islam. A Biographical Introduction. Revised and Enlarged Edition. Edited by Diana Grimwood - Jones. Zug, Inter Documentation Company, 1979. 428 P. (Bibliotheca Asiatica 15)

مطالعات مربوط به خاورمیانه و اسلام در همه ممالک، سال به سال گسترش می یابد. ناچار محققان دانشگاهی و موسسات علمی احتیاج دارند که جدیدترین مآخذ و منابع را در رشته‌ها و زمینه‌های مختلف بشناسند. کتابشناسیها و فهرستها یگانه راه دست یابی بر اطلاعات متنوع است.

یکی از مراجعی که برای مطالعات خاص خاورمیانه و اسلام چند سال پیش انتشار یافت و شهرت گرفت مجموعه خطابه‌هایی است که در سال ۱۹۷۰ به کنفرانس منعقد شده در کمبریج ارائه شد و در سال ۱۹۷۲ بصورت کتابی انتشار یافت و مورد استفاده کتابداران و محققان واقع شد و اینک صورت تجدید نظر شده و گسترش یافته آن در دسترس قرار گرفته است.

چون چاپ اول کتاب مذکور نایاب شد و ناشر خواست که تجدید نظر در آن بشود در سال ۱۹۷۶ کنفرانس دیگری در اکسفورد تشکیل شد تا خطابه‌های قبلی تکمیل شود و متناسب اطلاعات روز درآید. کتاب حاضر حاصل آن کوششها و مذاکرات است.

مباحث اصلی این کتابشناسی عبارت است از:

- ۱ - مراجع ، ۲ - تاریخ و مطالعات اسلامی ، ۳ - کتابشناسیهای موضوعی ، ۴ - کتابشناسیهای منطقه‌ای ، ۵ - زبان و ادبیات .

طبعاً در هر قسمت اطلاعات خوبی راجع به ایران مندرج است و ما درین نوشته نگاهی به آنها می اندازیم .

گریم‌وود جونز *D. Grimwood-Jones* در مقاله مراجع و کتابشناسیهای عمومی و اختصاصی قسمتی را به مراجع مطالعات ایرانی اختصاص داده است و درین جا اغلب کتابشناسیها را معرفی می کند . سعیش بر آن بوده است که مراجع تازه تر را بشناساند نه آنچه را سالیانی بر نشر آنها گذشته .

اما بهر تقدیر حق بود که نام کتابشناسیهای محسن صبا و اصغر کاظمی را برای کتابهای فرانسه و آلمانی مربوط به ایران می آورد.

درک هاپوود *D. Hapwood* در مقاله نشریات ادواری خاص اسلام و خاورمیانه نام عده زیادی از مجلاتی را که در ممالک اروپایی و افریقائی و آسیایی نشر می شود آورده است. بجا بود که از نشریات فارسی نام مجله های دانشکده های الهیات و معارف اسلامی تهران، مشهد را ذکر کرده بود. مگر مجله های که در خود ممالک مورد تحقیق به چاپ می رسد در آن حدود معیاری نیست که همسنگی با مجله های چاپ ممالک اروپایی داشته باشد. تصویری رود که نام نبردن از آنها بعلت بی اطلاعی از وجود آنهاست. پیرسن *J. D. Pearson* پدر پیر کتابشناسی کنونی مطالعات شرقی، مقاله ای در بین مجموعه در خصوص تاریخچه تحقیقات شرقی، آسیایی و اسلامی دارد و تمام آن را به معرفی کتابها و مقاله های اختصاص داده است که در همین موضوع است.

قسمت دوم کتاب "تاریخ و مطالعات اسلامی" عنوان دارد. مورخ اسلام شناس مشهور *C. E. Bosworth* تاریخچه و مآخذ اساسی اروپایی در باره هر منطقه را می شناساند و در جایی که ایران مورد سخن اوست دو کتاب خودش در باره غزنویها، تاریخ ایران کمبریج، تاریخ سکه های ری تا لیف میلز، کتاب فرانسه دکتر غلامحسین صدیقی راجع به نهضت های مذهبی ایرانی در قرون دوم و سوم هجری، تالیفات برنولد اشپولر در خصوص ایران از سلاجقه و معولها در ایران معرفی شده است. او از ذکر کتب منفرد که احمد کسروی و عباس اقبال و نصرالله فلسفی در باره بعضی از دوره ها دارند خودداری کرده و باید آنها و تالیفهای دیگر شرق شناسان و ترکها در باره آق قویونلوها، سربداران و صفویان را هم مندرک شد.

مقالات دیگر این قسمت در زمینه تاریخ خاورمیانه جدید، اسپانیای اسلامی، مغرب، فقه، هنر و معماری اسلامی، اسلحه و قشون، دین، کلام، فلسفه، ریاضی و نجوم، طب و منابع هریک است. سومین بخش کتاب، کتابشناسیهای موضوعات خاص است؛ مانند جغرافیا، سیاست، نفت، نشریات دولتی.

چهارمین بخش کتابشناسیهای منطقه ای و چهار قسمتش در باره ایران است. یکی تحقیقات مربوط به دوره پیش از قاجار و آن نوشته ایرانشناس متوفی *J. A. Boyle* است. در حقیقت این قسمت ادامه و تکمیل کننده مقاله بوسورث است که پیش از آن بدان اشاره شد و باز این مقاله هم گویای احتیاج نیست. بوپل آنچه را که خود می شناخته و آنچه را خود می پسندیده، بمانند هر محقق نهر کتابشناسی معرفی کرده است. درین موارد کار کتابشناسی منصفانه تر و جامع و مانع تر است. دیگر نوشته *P. Avery* مورخ انگلیسی تاریخ ایران است در مورد عصر قاجار و پس از قاجار. دیگر نوشته *M. A.* کاتوزیان است برای اقتصاد ایران و بالاخره معرفی نشریات ادواری و جراید ایران است بقلم *C. Wakefield*

پنجمین بخش کتاب مخصوص مراجع مربوط به زبان و ادبیات است. درین قسمت اصلاً اسمی از ادبیات زبان فارسی نیست.

این کتاب که وسیله کلی و دستی عموم کتابداران خواهد بود طبعاً " بسیاری از جاهای خالی را پر کرده است ولی هنوز محتاج رسیدگی و تجدید نظرت .

- ۲ -

سرگذشتنامه و کتابشناسی یکصدوسی و چهار دانشمند

Bio-Biographies de 134 Savant.

Acta Iranica. Quatrième Serie: Répertoires.

Leiden, 1979. 571 P.

دوره آکتا ایرانیکا به همت پرمسور دوشن گیلمن *Duchesne-Guillemain* ایرانشناس مشهور استاد دانشگاه لیژ (بلژیک) به بیستمین مجلد رسید. این جلد به سرگذشت یکصد و چهار دانشمند ایرانی یا ایرانشناس اختصاص دارد و دلیل شرح حال هریک فهرست اهم نوشته‌های آنان قید شده است. دانشمندان از ممالک مختلف انتخاب شده‌اند. ولی از حیث سن و سال و سابقه همسنگ و دریک میزان قرار ندارند. فاصله سنی میان بیلی، کامرون، جرولی، کرین، ایلرس، خوندا، هارمتا، هینتز، نوچی، لنتز، مورگشتیرنه درقبال باثاواناس، کلنس زیادست. شاید بهمین ملاحظه حق بود که ترتیب تهیه و تنظیم چنین فهرستنامه‌ای بر اساس سال تولد دانشمندان مرتب شده بود.

از ایرانیان گیتی آذربئی (مقیم آمریکا و متخصص تاریخ‌هنر)، بدری قریب (متخصص زبانهای ایران باستان)، محمدعلی جزایری (زبانشناس مقیم آمریکا)، پرویز نائل خانلری، صادق کیا، داود منشی‌زاده (مقیم سوئد)، ماهیار نوایی، سیدحسین نصر، شجاع‌الدین شفا (که بهیچ وجه تخصصی در هیچ مسئله ایرانشناسی ندارد)، منصور شکی (مقیم چکسلواکی و متخصص زبانشناسی و دستور)، احمد تفضلی (متخصص زبان پهلوی) شرح حال و فهرست آثارشان درین مجموعه آمده است. البته هنوز دانشمندان خارجی متبحر و درجه اول دیگر در زمینه ایرانشناسی هستند که ذکرشان درین مجموعه نیست و چون علی‌الاصول کفایت سنگین کتاب متوجه احوال دانشمندان زبانشناس و متخصصان پیش از اسلام است، باید انتظار داشت که جلد دیگری ازین مجموعه به احوال سایر دانشمندان اختصاص یابد.

از حیث تنظیم احوال و فهرست آثار هم یک‌نواختی و هم سخی در کتاب دیده نمی‌شود. هر کس هرطور که فهرست کارهای خویش را تنظیم کرده بوده است به همان اسلوب و سلیقه چاپ شده است. شاید راه دیگری هم برای گردآورنده کوشا و دانشمند موجود نبوده است.

- ۳ -

Schriften der iranischen Opposition gegen das schah-Regime

(Universitätsbibliothek Tübingen, Orientabteilung.

Neuer Werbungen voderer Orient. November 1980.) 101 s.

پس از انقلاب، سه فهرست توسط آلمانها در زمینه نوشته‌هایی که از جانب مخالفان رژیم قدیم ایران نوشته شده است تهیه و منتشر شد. یکی تالیفی است از W. Behn که معرفی آن در جلد ششم مجله آمده است. چند ماهی پس از آنکه آن کتاب در ویسبادن نشر شد کتابخانه دانشگاه توپینگن فهرستی

از نوشته ها و کتب مخالفان که برای مجموعه خود گردآورده بود انتشار داد. (به نام و مشخصاتی که در بالا گفته شده است).

این مجموعه تقریباً "یکهزار و دویست عنوان کتاب و مجله و روزنامه است از نوشته‌های خارجیان و ایرانیان مربوط به ایران پیش از انقلاب و آنچه می‌توانسته است در روشن شدن تاریخ حرکات سیاسی ایرانیان مفید باشد. مخصوصاً آن نوشته‌هایی است که زمینه انقلاب را فراهم آورده است. مجموعه قسمت ایرانی کتابخانه دانشگاه توپینگن یکی از مجموعه‌های بسیار خوب در خارج ایران برای مطالعات مختلف ایرانی‌شناسی است که از سالها قبل نسبت به تکمیل و توسعه آن همت شده است و باید به یاد زحماتی بود که توسط بانوی فقید خانم بلیسکه درین راه انجام شده است. چنین مجموعه‌ای برای ما ایرانیان با ارزش است زیرا همیشه کتابخانه‌های ما از حیث دارا بودن کتب مخالف و مخصوصاً آنچه در ممالک دیگر نشر می‌شود خالی خواهد بود و طبعاً "هر محقق ایرانی در آینده محتاج بدان خواهد بود که از مجموعه دانشگاه توپینگن بر اساس همین فهرست عکس میکرو-فیلم بخواهد. لذا ارزش فهرست کنونی کاملاً برای ما مسلم است.

- ۴ -

*Islamic Revolution or Revolutionary Islam in Iran.
A selected and annotated bibliography of political publications
from the overthrow of the Shah until his death.
Berlin - Adiyok - 1980 119 p.*

مدون این کتابشناسی در سال ۱۹۷۹ کتابشناسی دیگر انتشار داد که حاوی نام و نشان کتب و مطبوعاتی بود که مخالفان رژیم شاه در سالهای پیش از انقلاب چاپ کرده بودند. به آینده سال ششم . . . . . مراجعه شود.

کتابشناسی کنونی اوچنان که خود بدان نام فارسی داده است مخصوص "فهرست نشریات ایرانی منتشر شده از شاه تا مرگ او" است.

کتابشناسی تقسیم‌بندی موضوعی شده است: افغانستان، کشورهای عربی، آسیا، زندگینامه، اقتصاد، اروپا، روابط خارجی، کمونیسم بین‌المللی، کار و کارگر، امریکای لاتین، ادبیات، اقلیتها، متفرقه، مجله‌ها، فلسفه، احزاب، موضع سیاسی، محاکمات سیاسی، دین، جامعه‌شناسی، امور - دانشجویی، حزب‌نوده، زنان.

تقریباً "یکهزار عنوان درین کتابشناسی ضبط شده است و طبق گفته مدون حاوی مشخصات آن آثاری است که او توانسته در برلین و پاریس و لندن یعنی در کتابخانه‌های دولتی برلین، ملی پاریس، موزه بریتانیا در لندن ببیند.

دلیل‌الباحثین فی تاریخ‌العلوم عندالعرب‌والمسلمین

Directory of Historians of Arabic Islamic Science.

Compiled and edited by Sami K. Hamarneh.

Alleppo. 1980.

(Institute for the History of Arabic Science. University of Alleppo)

مؤسسه تاریخ‌علوم عربی از موفقی که در حلب تشکیل شد در صدد برآمد فهرستی از کسانی که به تحقیقات مربوط تاریخ‌علوم اسلامی پرداخته‌اند و انتشاراتی دارند منتشر سازد. این فهرست به سعی آقای سامی حمارنه تهیه شده و حاوی نام وزندگینامه و فهرست مهم تحقیقات ۲۴۷ محقق است که در ممالک مختلف به رشته‌های متعدد مربوط به علوم اسلامی می‌پردازند.

مدون در مقدمه خود اشاراتی دارد به سابقه این نوع تحقیقات که مخصوصاً از قرن نوزدهم میلادی در میان اروپائیان آغاز شد و بالاخره بطور وسیعی در میان خود مسلمین شیوع یافت و اکنون در اغلب دانشگاهها و مؤسسات ممالک اسلامی افرادی بالیده شده‌اند و دامنه مطالعات علوم اسلامی را وسعت می‌دهند.

در آوردن نام مؤلفان و محققان از هریک فقط پنج اثر را معرفی می‌کند و آن پنج اثری است که بطور اخص تحقیقات اساسی محققان و زمینه اصلی مطالعات آنان را در برمی‌گیرد. از ایرانیان، نامهای جواد همدانی‌زاده، محمد جواد مشکور، سید حسین نصر، مهدی محقق، سید جعفر شهیدی، غلامرضا صبری تبریزی را می‌بینیم.

همدانی‌زاده تاریخ علوم ریاضی را به ارشاد دکترا کندی در دانشگاه بیروت خوانده و در قسمت کمپیوتر پلی تکنیک تهران تدریس کرده است. از نوشته‌های او که معرفی شده مقالاتی است که درباره دستورالمنجمین، ارتفاع خورشید از نظر بیرونی، حساب عملی در ایران قرن یازدهم، جداول مثلثات کاشی در زیچ خاقانی در مجلات منتشر کرده و اینک بوسیله چنین راهنمای مفیدی است که ما بر زمینه علم و اطلاع و بصیرت او مطلع می‌شویم.

در چنین مجموعه‌ای جای نام غلامحسین مصاحب، ابوالقاسم قربانی، اکبر دانا سرشت، محمدتقی دانش‌پژوه، محمود نجم‌آبادی، جلال مصطفوی هریک سالهای دراز در ایران زحمات زیادی کشیده‌اند خالی است. آقای حمارنه باید برای چاپ دیگر راهنما، از هم اکنون راهی برای شناختن آنها اختیار کند.

توضیح

در یکی از شماره‌های گذشته تألیف کتابچه "مولوی هکل شرق" به آقای احسان طبری نسبت داده شده، زیرا اثر بر روی جلد نام مؤلف را احسان طبری چاپ کرده بوده است (دورستان ۱۳۵۷) و جمع‌کننده اسامی کتب برای درج در قسمت همیشگی "معرفی کتابهای تازه" کیفیت مطالب کتاب نداشته و به اسم مضبوط بر سطح کتاب تکیه و اعتماد کرده است. لذا گفتن این توضیح لازم آمد تا کسانی که بعداً کتابشناسی تهیه می‌کنند این کتاب را در صورت تألیفات احسان طبری نیاورند.